

9%. Dit verklaart de auteur door het feit dat in 1834 veel orthodoxen waren meegegaan met de Afscheiding.

Het tweede deel van deze fraaie uitgave biedt een globaal overzicht van de sociale, politieke, kerkelijke en journalistieke wereld waarin de *Groninger Kerkbode* verscheen. Het eerste opstel is van de hand van A. Zeijlmaker. Het beschrijft de veranderingen die zich hebben voorgedaan, voornamelijk in de twintigste eeuw in 'een gewest in beweging'. Vervolgens schrijven A. Dijkstra en J.F. Oldenhuis over de politieke ontwikkelingen in het tijdperk, nu gezien vanuit de kerkbode. De kerkbode kon zich niet met de politiek bemoeien, omdat er op eigen kerkelijk terrein werk genoeg aan de winkel was. Dit standpunt werd verlaten toen 'Mar-nix' (Albertus Zijlstra) zijn visie op politieke gebeurtenissen gaf, nadat voor hem 'Wilhelmus' (pseudoniem voor Nicolaas Oosterbaan) dit reeds had gedaan. Het bevreemdt niet om te vernemen, dat het A.R.-standpunt stevig werd verdedigd onder de lezers van het blad. S. Broekema geeft een beschouwing over 'Kerken, dominees en kerkmensen', zoals deze verschenen in de kolommen van het blad. Er was een sterke band tussen de gemeenten en hun voorgangers. B. van der Ros tekent de positie van de kerkbode tussen de producten van de christelijke pers in Stad en Ommeland. Opmerkelijk is dat er in 1905 een eigen orgaan van de A-richting werd uitgegeven: een teken van de moeite die men blijkbaar na de Vereniging van 1892 in Groningen had met het standpunt van de dolerenden.

Het derde deel van het boek is gewijd aan een uitvoerige beschrijving van de Vrijmaking in de stad Groningen. Het is uit de pen van W.G. de Vries. Tenslotte schrijft C. Stam over 'geloofsbeleving', voornamelijk aan de hand van het thema van het gezag van de Schrift. Zo sluit zich in dit boek de cirkel. Het eerste en het laatste opstel beschrijven dezelfde vragen. De Schrift en haar gezag speelde in de Doleantie en in de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken sinds 1892 een rol van betekenis.

Kerkbodes functioneren als spiegel van een tijdperk. Dat de *Groninger Kerkbode* zeker als zodanig kan worden gezien heeft dit boek op overtuigende wijze duidelijk gemaakt.

W. van 't Spijker

Sutarman S. Partonadi, *Sadrach's community and its contextual roots. A nineteenth Century Javanese Expression of Christianity*. Rodopi, Amsterdam 1988. 317 blz.

Deze onlangs aan de V.U. verdedigde dissertatie behoort in feite in eerste instantie thuis in het domein van de Indonesische kerkgeschiedenis. Haar onderwerp, de Javaanse evangelist en geestelijk leider Sa-